

# ***Uido Truija***

***Pisarate rajal huika mind  
videvikusorrina, mu arm***



*Pisarate rajal huika mind videvikusorrina, mu arm*  
*Uido Truija*

Toimetanud: Anne-Mari Alver, Helina Alver

Kujundanud: Kadri Põlm, Lea Sõmer

Kaanefoto: Ariel Camilo

ISBN 978-9949-9106-0-1

Väljaandja: Kirjastus Kentaur

Autoriõigus 2010: Uido Truija ja Promeno OÜ

Maasikakuul hüüa mind, mu arm, hu-huuu...,  
punaste õitsvate liiliate kuul hüüa mind, mu arm, hu-huuu...,  
metsriisikuu kahvatukollases päikeses hüüa mind, mu arm, hu-  
huuu..., sõjakäigule minnes jäta minuga hüvasti, mu arm, hu-huuu...

Kevadõites virsikusalus hüüan sind, mu arm, hu-huuu...,  
maisi rohetavast varjust hüüan sind, mu arm, hu-huuu...,  
punetaval päikeseloojangul hüüan sind, mu arm, hu-huuu...,  
lahingus surres jätan sinuga hüvasti, mu arm, hu-huuu...

## *Esimene peatükk*

“Piison, tule! Piison, tule... , piison tuleee...!

Oli 1861. aasta kevad New Mexicos Bonito kanjoni suudmes. Navaho indiaanlased kutsusid piisoneid. Nad kasutasid loomade ligimeelitamiseks vana ja kindlat meetodit, mis veel kunagi polnud neid petnud, selleks oli piisonitants.

Terve aasta oli iga mehe magamisaseme peatsis posti otsas rippunud piisonimask, et see kohe pähe panna, kui kostab pealiku kutse tantsule. Navahode riituste preester, teadjamees ja ravitseja oli endamisi pomisedes ja palvesõnu lausudes peaaegu nädala jagu päevi tõusnud kevadhommikuti onnitagusele künkale, vaadelnud ilma, hinnanud rohukatte kasvu ja jälginud rändlindude ülelendu. Ainult tema teadis, kas kevad on tavapärase, hilineb või on varajane – sellest sõltus piisonite tulek. Olles pärast mitmepäevaseid vaatlusi ja kõhklusid otsuse teinud, pöördus ta künkalt tagasi, astus pealiku ette ja sõnas: “Ma kuulen piisonite jalgade müdinat. Nad on teel! Kutsu piisonid meie rohumaadele.”

Suguharu noor pealik, Suur Piisonisarv, ütles oma sõna: “Kõik, noor ja vana, asugu piisonitantsule!” Kutse tantsule tehti käskjalgade ja väljahõikajate kaudu teatavaks kogu külale. Peagi algas küla keskel paikneva samba ümber tants. Tantsiti kümne- kuni viieteistkümnemehelistes rühmades. Iga tantsija oli vajutanud pähe oma maski, sarvedega piisonipea, ning kandis käes lemmikvibu või oda, mis piisonijahil olid tema tavalisteks relvadeks.

Külüst mitme päevateekonna kaugusel, kagu suunal, kust juba tuhandeid aastaid olid igal kevadel ilmunud piisonid, seisid kungastel luurajad, kes jälgisid kauguses sinetavaid nõlvu – nende ülesandeks oli õigeaegselt märgata lähenevaid piisoneid ja sellest anda teada piisonitantsu tantsivale külale.

Samal ajal saabusid preeriast tagasi kotkapüüdjad. Juba kuu aega enne suurt piisonitantsu olid kuus meest suundunud preeriasse, et rituaalses harduses püüda pühasid kotkaid ja saada neilt pühitsetud sulgi. Teele asumisele eelnesid pikad ettevalmistused.

Küpsetati pühast maisijahust kooke kotkastele kingituseks, seati valmis sulgedega ehitud palvekepid ja veega täidetud jooginõud kotkastele janu kustutamiseks, samuti pandi kotti indiaanlaste südamele kallid türkiiskivid, et väärtuslike kingitustega pakkuda kotkastele hüvitust nende poegade või kaaslaste röövimise eest. Kuid kõik need kingitused oleksid olnud kasutatud, kui kotkajahile suunduvad mehed poleks täitnud ülitähtsaid paastunõudeid, sest jahi õnnestumise eelduseks oli paastumine ja suguline kainus.

Jahimees pidi paastumise ja kotkajahi ajaks valima endale majasõbra, kes hoolitses naise eest ja oli talle meheks, et pika paastumise ja jahilkäigu ajal naise viha ja kuri keel ei rikuks jahiõnne. Majasõbraks sai tavaliselt “tseremooniasõber”. Navahodel oli aastatuhandeid kestnud tava, et juba varases nooruses pannakse pidulikult alus kahe noormehe eluaegsele sõprussuhtele, mis kohustab neid teineteist abistama ning kõigis asjus toetama kuni surmani. Tseremooniasõber pidi ka hukkunud või surnud sõbra tema matuseks ära maalima, nii nagu ta seda tavatses teha elava sõbraga pidude puhul või sõjakäigule minnes, kui ta kattis teda värviga ning kleepis tema kehale maagilisi kullisulgi. Hukkunud sõbra asemel pidi ta abistama sõbra naist ja olema lesele meheks. Aga veelgi suurem oli sõbra panus lapse sünnil.

Nii enne kui ka pärast sünnitust pidi isa koos vastsündinu emaga täpselt kinni pidama kindlaist toidukeeldudest ja paastueeskirjadest, et tagada lapse normaalne areng ja julgeolek. Kuna navahode juures abielutruudust väga tõsiselt ei võetud ja majasõber võis olla abiks kõiges, siis lapse isa ja tema sõber heitsid mõlemad korraka nurgavoodisse. Juba mõned tunnid peale lapse sünni tõsis naine üles ja asus tegema oma toimetusi, kuid kaks “isa” lamasid kuulekalt nelikümmend päeva nurgavoodis, et vaimude kättemaksu lapse emalt kõrvale meelitada ja juhtida neid “vale-emadele”, tervetele tugevatele meestele, kes sünnitanud naist teesklesid. Ka edaspidi, lisaks naise abikaasale, hoolitses lapse eest veel see teine “isa”, kes küll polnud selle naise abikaasa, aga siiski pidas ennast lapse sünnis asjaosalisteks, sest ialgi ei võinud teada, kes on tõeline lapse isa, ja see polnud ka tähtis. Tulemusena oli laps alati toidetud ja hoolitsetud isegi ikaldusaastal, kui sugukonnal oli toiduainetega raskusi.

Olles paastunud ja pikkade ettevalmistustega lõpule jõudnud, viis jahisalga juht kotkakütid preeriasse, kotkaste asupaika. Kotkaste püüdmiseks ehitati kivimüür, mis kaeti puuvõrestikuga, või okstest onn, kuhu kütt enda peitis. Söödana seoti onni katusele või võrestikule elus küülik. Seejärel võtsid kütid riided seljast, maalisid end valge saviga ja puuderdasid püha maisijahuga. Nüüd istus alasti kütt liikumatult onnis ja ootas kotkaid; seejuures ta laulis ja palvetas tasakesi, maagiline peibutuskott põlvedel. Selles pühas kompsus, “sulgedega maisis”, asetsesid puhta hirvenaha sisse mähitult valge ja kollane maisitõlvik ning kotkasuled.

Kotkapüüdja istus onnis ja palvetas.

Kotkad lendavad kõrgel,  
nad lendavad kaunilt  
tiivad laiali,  
nende suled püüavad tuult.

Kotkas lenda,  
lenda lähemale,  
lasku madalamale,  
istu onni katusele.  
Kotkas, astu onni!

Küülik onni katusel üritas köidikutest vabaneda ja rabeles, kuni lõpuks märkas teda kotka üliterav silm – ta lähenes ja langes siis kivina alla. Niipea kui kotkas oli saagile laskunud ning oma küüned sügavale looma sisse surunud, laotas peidus olnud kütt oma käed laiali ja haaras kotka ümbert kinni. Esimese kotka, kes sööstis alla söödaks olevale küülikule, sidus kütt kinni ja kasutas teda teiste lindude ligimeelitamiseks. Hiljem lasi ta kotka vabaks, kusjuures kingiks riputas linnule kaela teokarpe või türkiispärleid.

Kütt istus onnis ja ootas järgmist kotkast. Ta palvetas kotkaste, ja mitte ainult kotkaste, vaid kõigi lindude eest; linnud olid talle tähtsad. Linnud muutsid taevalaotuse kauniks ja elavaks, pakkudes rõõmu indiaanlase südamele.

Lendavad pilved,  
tuulte tiivad,  
vari päikesepaistelisel maal –  
linnud taeva all.

Ootamatult ilmusid taevasse hiigellinnud, kes kandsid enda seljal järvetäit vett. Neid oli palju ja nende gigantsed varjud muutsid taeva pimedaks. Hiigellinnud laskusid üha madalamale ja muutsid pidevalt oma kuju. Äkitselt ilmusid nende alla äikeselinnud; nad keerlesid ja pöörlesid ning söötsid siis maa suunas. Nende silmade avamine ja sulgemine ning küüniste tõmblemine kutsusid esile välgusähvatusi; tiibade liikumine ja lindude äkiline sukeldumine läbi pilvede põhjustas müristamist. Hiigellinnud ehmusid ja kallasid vee maa peale. Nüüd võis kasvada piisonirohi ja mais. Saabus õhtu, taevas selgines. Tohtu helepunane päikeseketas laskus preeria laugjate nõlvade taha. Kaugusest kostis öökulli hüüd. Kütt istus onnis ja palvetas.

Ära huika öökull,  
su hüüd toob õnnetust.  
Veel veidi oota,  
ma olen noor,  
mu hinges armastus.

Preeria kohal süttisid tuhanded tähed, taevaserval paistis selgena ja eredana Linnutee, inimeste hingede kodu.

Valged luiged,  
lahkunute hinged,  
vabana murest ja vaevast –  
lennake kõrgele taevas.

\* \* \*

Navahode külas taoti trumme ja raputati käristeid, kostsid laulud ja lakkamatud hüüded: “Piison, tule! Piison tule...! Piison tule...!”

Tants oli vahetpidamata kestnud juba peaaegu kaks nädalat, päeval ja ööl, kordagi katkemata. Kui tants oleks katkenud kasvõi ainsaks hetkeks, oleks see olnud selge märk, et sel kevadel jäävad piisonid tulemata.

Pealtvaatajad seisisid maskides ja relvadega käes, valmis otsekohe asendama iga väsinud tantsijat, kes ringist lahkub. Tantsijate maskid langes alla piisoni keha pikkune nahariba, mille otsa oli kinnitatud saba – see lohises mööda maad, andes mõista, et peagi ei jää piisoni vägevusest järele mitte midagi enam kui saba.

Tantsijad olid riietunud värvikirevate sulgedega ehitud rüüdesse. Neis leidus sulgi peaaegu kõigilt lindudelt, keda indiaanlased austasid kui pühasid linde. Sulgkeepide seljaosa ehtisid öökulli ja kalkunisuled, selle paremat külge ilustasid ronga-, jäälinnu- ja rähni-suled, vasakul kirendasid lõokese-, vuti- ja pardisuled, rinnaesist aga kaunistasid musträsta- ja peoleosuled. Indiaanlaste peadel kõrgusid kõige toredamates värvides rohkete kotkasulgedega ehitud mütsid; suled värelesid tantsu rütmis ja küütlesid päikeses. Tantsijate käsi ja jalgu ehtisid mitmevärvilised käe- ja jalapaelad. Paljud tantsijad kandsid seedriniinest tantsuvaipu, millesse oli punutud tohutul hulgal erksavärvilisi sulgi.

“Piison, tule! Piison tule...! Piison tule...” Tantsijad liikusid tantsides ja lauldes ringiratast. Äkitselt kummardus üks tantsija ette ja kallutas keha maa suunas – ta oli “väsinud piison”. Otsekohe laskis keegi pealtvaatajatest tema selga tõmbi noole ja tantsija langes maha justkui tabatud piison. Ümberseisjad haarasid temast kinni ja lohistasid ta tantsijate ringist välja, kusjuures ta kohal vehiti nugadega – toimus tapetud piisoni nülgimine. Aga koheselt astus tema asemele tantsuringi teine, puhanud tantsija.

Üheaegselt tantsuga toimus riitus, millega pühitseti noorukeid nende elu esimeseks piisonijahiks. See püha talitus oli segu loobumisest, lihasuretamisest, piinamisest ja ohvriks toomisest jõududele, kellele tants pühendati.

Noormehed olid paastunud neli ööpäeva, enne kui neil lubati tantsuplatsi äärde ilmuda. Nende näod olid rahulikud, justkui kivist. Vanad mehed võtsid noormehe rinnal ja õlgadel naha kahe sõrme vahele, tõmbasid pingule ja torkasid noaga läbi, sügavalt ja veriselt, ning pistsid august läbi puupulga. Pulkade otsa kinnitati nõõrid ja



nooruk vinnati üles püha samba otsa, kus ta kõlkuks ligikaudu kolme meetri kõrgusel. Ta oli “piisoni sarvede otsas”, ja sõltus temast, kumb võidab.

Tantsijad liikusid lauldes ja hõigeldes ümber samba, trummid põrisesid ja käristid kõrisesid. “Piison, tule! Piison tule..., piison tule...!” Samba otsas rippujat asuti suure hooga ümber posti keerutama – piison üritas koormast vabaneda. Keerutamine kestis, kuni nooruki pea longu vajus, kuni ta oli “täiesti surnud”, nahk rebenes ja ta samba jalamile kukkus.

“Surnu” lamas maas, kuid aegamisi hakkas ta ellu tagasi pöörduma. Ta keha oli jõuetu, kuid vaim osutas meeleheitlikku vastupanu piisonile, ja “piison” ründas uuesti – noorukit lohistati mööda maad ringi, ta kaotas teadvuse, “suri” teist korda. Lõpuks jätsid riituses osalejad nooruki meelemärkusetult lebama; tantsijad liikusid ümber jõuetu keha, tagasid trumme ja raputasid käristeid. Mõne aja pärast ajas nooruk ennast jalgele, seejuures ainsatki oiet või kaeblikku hääliitsust kuuldavale toomata. Talle heideti õlgadele piisoninahast mantel, anti kätte oda ja vibu – noormees oli nüüd pühitsetud jahimees.

Navahode tants jätkus, piisonid ei olnud veel ilmunud. Tants väljendas kõike, kogu elu. Häda-, tänu- ja lootusepäevadel indiaanlane tantsis. Kui nooruk täisealiseks sai, indiaanlane tantsis. Tänu avaldades või nõidudes, traditsioonist kinni pidades või uut luues, näljasurma lävel või söönult, rõõmsalt või meelt heites – indiaanlane tantsis. Ta tantsis vihma sadama ja haiguse minema; ta tantsis endale kätte maisisaagi ja piisoni. Ta tantsis enda täisealiseks ja tantsis surmavaimult ära kättemaksujanu, nii et see muutus rahuarmastavaks ja abivalmiks. Indiaanlane palus oma tantsuga vaime, et need teda aitaksid, teeksid head ja kasulikku. Kõik, mis oli tunnustuseks elule, samuti ka surmale, muutus indiaanlase jaoks tantsuks. Nad tantsisid ja laulsid ka lähedase haiguse ajal, kandes oma värvikirevaid puumaske, et haigusevaime hirmutada. Indiaani tants, isegi kõige lõbusam ja “ilmalikum”, peitis endas rohkem, kui silm nägi.

Kui trumm kutsub ja käristid kärisevad, pole indiaanlaste tantsus vaatepilt kunagi naeruväärne ega groteskne, olgu see siis paks naine nahkseelikus, mis üleni teokarpidega tikitud ja tema hüpetele tärisevat saadet pakub, või hüpaku terve rida tantsijaid küüliku

moodi “tagajalgadel”. Tantsijate tõsidus näitab, et neil on tantsides oma eesmärk. Nende tants on lahutamatu laulust. Üks pole mõeldav ilma teiseta, kõik, mida keha oskab – laulda ja rütmiliselt liikuda –, seda teeb ta indiaanlaste tantsus. Ja nagu indiaanlaste tantsudes ei leidu julmust selle sõna jämedas tähenduses, nii ei leidu seal ka rõvedusi tsiviliseeritud iharuse vaimus. Isegi siis, kui miimiliselt kujutatakse akti, milleta ei sünni ükski uus elu, toimub see kõlbeliselt – hoolimata grotesksetest liigutustest suhtuvad tantsijad ja pealtvaatajad sellesse täiesti tõsiselt.

Kaks nädalat oli kestnud tants, aga piisonid ei olnud ikka veel tulnud. Iga päev riputati kaks või kolm noormeest samba otsa, pühitseti jahimeheks, et olla valmis, kui piisonid ilmuvad kevadise rammusa rohuga kaetud nõlvadele. Mitte ükski noorukeist ei kohkunud, ei näidanud arguse märke – ta pühitseti mitte jahimeheks, vaid meheks, kes jahib piisoneid, ehitab endale onni, võtab naise ning toob armsama oma onni, ja läheb ainult üsna veidike aega, kui onni ümber jooksevad kilgates punapõksed lapsed.

Tants jätkus, trummid põrisesid ning käristid kõrisesid. “Piison, tule! Piison tule..., piison tule!” Ja siis, päikesetõusul, märkas kõige kaugemal vahipostil seisja tumedaid täppisid madalatel rohetaval nõlvadel; need üha suurenesid, ja neid oli lugematu arv. Künkäl seisev luuraja heitis oma piisoninahkse sõba õhku, rõõmsalt ja õnnelikult; sama märguannet kordasid järgmistel ja ülejärgmistel küngastel seisjad, see kandus üha edasi, ühelt künkalt teisele ja jõudis lõpuks külaäärsel kõrgendikul paikneva valvepostini. Külaelanikele anti teada – piisonid tulid! Tants oli piisoni kohale kutsunud, ja nii oli see kestnud tuhandeid aastaid.

Õnnetoovat teadet võeti vastu veelgi marulisema trummipõrina ja täristamisega, kuid äkitselt see lakkas. Piisonitants oli lõppenud, kiiresti alustati ettevalmistusi jahiks, samas asusid naised usinalt toimetama, et selleks ajaks, kui mehed piisonijahilt tagasi pöörduvad, oleks kõik valmis uueks peoks, millega austati Püha Piisonit.

Naised jahvatasid siledate, kõvade kividega kuivanud maisiterad jahuks, et valmistada pikit: maisijahust, veest ja puutuhast lamedat leiba, mida küpsetati rasvaga kokku määratud liivakiviplaadil. Noored tüdrukud läksid kõrbesse, et koguda saguaarokaktuse magu-